

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

2.1.1.1 ความหมายของการพึ่งตนเอง มีผู้ให้ความหมายไว้ในทัศนะที่แตกต่างกัน ดังจะได้นำเสนอต่อไปนี้

จุลสารทางเลือกการพัฒนา (2528) ได้อธิบายว่า การพึ่งตนเองจะมีความหมายเป็นเชิงสัมพันธ์ในระหว่างการพึ่งตนเองในขณะที่พึ่งพาผู้อื่น เป็นการพึ่งพาที่นำไปสู่การไม่พึ่งพาคือการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่าทัน และกรอบการมองเรื่องการพึ่งพานี้จะต้องไม่มุ่งแข่งขัน หรือไม่มุ่งครอบงำเหนือกว่า แต่มุ่งไปสู่ความเป็นไทต่อกัน การช่วยเหลือกันเป็นสิ่งจำเป็น คือพึ่งพาในสิ่งที่เราไม่มี เกื้อกูลสิ่งที่เรามีให้ผู้อื่น การพึ่งพานี้ทำไปเพื่อให้แต่ละชุมชนพึ่งตนเองได้

กาญจนา แก้วเทพและกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ได้กล่าวถึงการพึ่งตนเองในสองความหมายคือ

1. ความหมายในเชิงปัจเจกบุคคล หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงหลักประกันในการดำรงชีพของเขา

2. ความหมายในลักษณะของกลุ่ม หมายถึง การที่กลุ่มมีการจัดระบบเพื่อให้สามารถดำเนินการตอบสนองตามความต้องการของตนเอง ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเองโดยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน และมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความพยายามและกำลังของตนเอง ทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงต้องกินความรวมถึงว่า กลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย

อภิชาติ ทองอยู่ และคณะ (2530) ได้กล่าวถึงการพึ่งตนเองเป็น 2 ลักษณะที่เกี่ยวข้องกันคือ การพึ่งตัวเองทางกายภาพ ได้แก่ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและ

การปกครอง ตลอดจนถึงการจัดสัมพันธ์ทางสังคมแบบแผนของตัวเอง ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก โดยสัมพันธ์กับส่วนที่สองคือ การพึ่งตนเองทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญา และอำนาจการตัดสินใจ ซึ่งมีผลต่อกันและกันทั้งสองด้าน ในการพึ่งตนเองดังกล่าวมิใช่การปิดตัวเอง และโดดเดี่ยวตัวเองออกจากสังคมทั่วไป หากแต่เมื่อกล่าวถึงหมู่บ้านพึ่งตนเองก็จะหมายความว่า เป็นสังคมที่มีแบบแผนทางวัฒนธรรม และการผลิตแบบของตัวเอง มีการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลักมีศักยภาพที่ดำเนินไปตามรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตัวเองสูง ขณะเดียวกันก็มีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกันเสริมไปด้วย ทั้งภายในหมู่บ้านเองและกับภายนอกหมู่บ้านในความเป็นจริงมาโดยตลอด โดยที่ยังสามารถดำรงความเป็นตัวของตัวเอง ที่สืบทอดวิถีแห่งการพึ่งตัวเองมาไว้ได้ทั้งสองด้าน

ณรงค์ หุตานวัตร และคณะ (2531) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองทางการเกษตรไว้โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับโดยใช้ระยะเวลาเป็นตัวกำหนด คือ

1. ในระยะสั้น หมายถึง การพึ่งตนเองในระดับครอบครัวของเกษตรกร
2. ในระยะปานกลาง หมายถึง การพึ่งตนเองในระดับกลุ่มหรือระดับสถาบันเกษตรกร
3. ในระยะยาว หมายถึง การพึ่งตนเองระดับภาคหรือระดับประเทศ กลุ่มต่าง ๆ หรือสถาบันต่าง ๆ ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการพึ่งตนเอง

จากแนวคิดดังกล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่าการพึ่งตนเองหมายถึง

1. การพึ่งความสามารถของบุคคลหรือชุมชน หรือสังคมในการดำเนินกิจกรรมทั้งหลายเพื่อให้บรรลุถึงหลักประกันในการดำรงชีพ
2. การพึ่งตนเองสามารถปฏิบัติได้ทั้งในระดับปัจเจกชน และระดับชุมชน หรือสังคม ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ชุมชน และระดับประเทศ
3. การพึ่งตนเองจะเกี่ยวพันกัน 2 ลักษณะ คือ การพึ่งตนเองทางกายภาพ ได้แก่ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และการปกครอง กับการพึ่งตนเองทางวัฒนธรรม ได้แก่ ความเชื่อทางสติปัญญาและการตัดสินใจ

2.1.1.2 เจื่อนไขที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529) ได้กล่าวถึงเจื่อนไขที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนไว้ 6 ประการด้วยกัน ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาจะต้องเป็นกลุ่มเช่นเดียวกับในอดีต คือ ชาวบ้านจะต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ต้องมีสมาชิกเข้าร่วมในกิจกรรมที่จะทำมากพอหรือที่เรียกว่าชุมชน คือ ชีวิตของหมู่บ้าน

2. ต้องมีจิตสำนึกการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในระดับผู้นำชาวบ้านและชาวบ้านทุกคน โดยอาจจะใช้จิตสำนึกในประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านในการสร้างชุมชนมาเป็นประเด็นในการปลูกจิตสำนึกในการที่จะเกาะอยู่ด้วยกันก็ได้ ถ้ามีจิตสำนึกก็หมายความว่า การมีเอกลักษณ์หรืออิสระภาพพอสมควรหมู่บ้านสามารถกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ กำหนดเป้าหมายการกระทำของตนเองได้

3. จิตสำนึกจะต้องผลิตซ้ำ คือ จิตสำนึกต้องสร้างขึ้นมาใหม่ ให้แจ่มชัดและต่อเนื่องอาจจะทำโดยการรื้อฟื้นบทบาทของผู้สูงอายุเพราะคนเหล่านี้คือ ผู้สืบทอดจิตสำนึกของหมู่บ้านเป็นปัญญาชนของชาวบ้าน (Organic Intellectual) นอกจากนี้จิตสำนึกต้องมีการถ่ายทอดให้คนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวของหมู่บ้าน เพราะคนเหล่านี้จะเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมของหมู่บ้านต่อไป

4. การที่จะพึ่งตนเองได้นั้นต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบสหพันธ์ คือ หมู่บ้านรวมกันเป็นสหพันธ์คือ ต้องพัฒนาให้เป็นเขต เขตควมมียัง ฉาง โรงสี โรงเรียน และศูนย์วัฒนธรรมเพื่อก่อให้เกิดเครือข่ายของหมู่บ้าน การรวมตัวในรูปสหพันธ์จะมีประโยชน์ในลักษณะที่ว่า กิจกรรมหลายอย่าง จะต้องติดต่อกันภายนอกสหพันธ์ได้เป็นพลังอย่างดีไม่ว่าจะเป็นการติดต่อกับรัฐหรือในการทำกิจกรรมเศรษฐกิจที่ใหญ่ขึ้น

5. การประสานวัฒนธรรม ชาวบ้านควรประสานวัฒนธรรมหรือกิจกรรมของตัวเองกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมด้วย ทั้งในระดับคนชั้นกลางและข้าราชการ เพราะคนชั้นกลางมักจะเป็นผู้นำในบางเรื่อง ส่วนข้าราชการจะมาเป็นเจ้าคนนายคนไม่ได้

6. ชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมธรรมชาติ ในอดีตการพึ่งตนเองของชุมชนขึ้นอยู่กับอาหารทรัพยากรที่ได้จากธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็ไม่ทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ฉะนั้นในขณะนี้แม้จะมีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า แต่ก็ควรอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ด้วย

นอกจากเงื่อนไขดังกล่าวแล้ว การที่จะทำให้ชุมชนมีการพึ่งตนเองนั้นจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นต่อคนในชุมชน ซึ่ง ดิเรก ฤกษ์หร่าย (2527) ได้นำเสนอไว้ 6 ประการดังต่อไปนี้

1. ความรู้สึกของการรวมกันเป็นกลุ่มของคนที่มีความสนใจร่วมกัน และรวมกันอย่างครบถ้วน (sense of solidarity)
2. ค่านิยมประชาธิปไตย (democratic values) ปลูกฝังคนในชุมชนมีการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและให้มติของที่ประชุมตัดสิน
3. สปีริตในการทำงานร่วมกัน (spirit of cooperation) คือจะต้องมีการร่วมกันตกลงเกี่ยวกับกิจกรรมร่วม (joint activity) และกระทำร่วมกันโดยมีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบและร่วมช่วยเหลือกัน
4. สปีริตในการร่วมกลุ่ม (collective spirit) โดยสร้างให้เกิดสปีริตที่จะมองเห็นที่จะมองและให้ความสำคัญต่อความสนใจร่วมของกลุ่ม ว่าเป็นเรื่องที่สำคัญและมีความพยายามร่วมกันในอันที่จะดำเนินการให้บรรลุผลของความสนใจนั้น
5. สปีริตในการสร้างสรรค์ (creative spirit) คือการปลูกฝังให้มีความคิดริเริ่ม มีการแสวงหาทรัพยากรใหม่ ๆ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เหมาะสม การบริหารและการจัดรูปองค์กรใหม่ ๆ มีประสบการณ์ใหม่ ๆ และใช้สิ่งเหล่านี้ในการแก้ปัญหาของชุมชน ไม่ใช่หนีปัญหาหรือละเลยปัญหาที่เกิดขึ้น
6. สปีริตของการร่วมกันสร้างความเชื่อถือว่า ช่วยตนเองได้โดยมีการรวบรวมทรัพยากรของกลุ่มหรือชุมชนทั้งทางกายภาพหรือทางวัตถุนอกกับทางจิตใจ กระทำการให้บังเกิดผลมากที่สุดและมองทรัพยากรจากภายนอกชุมชน มีความสำคัญเป็นเพียงอันดับรองหรือเป็นตัวประกอบเท่านั้น

2.1.1.3 ยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

ยวัฒน์ วุฒิเมธี (2534) กล่าวถึงยุทธศาสตร์เชิงรุกของการพึ่งตนเองของชุมชนว่า จะต้องดำเนินการใน 2 ปัจจัย คือ

1. การสร้างเสริมขีดความสามารถของชุมชนเอง

1.1 ส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง ทั้งองค์การบริหารและการผลิต สำหรับเป็นแกนกลางของชุมชน เป็นศูนย์กลางในการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนอย่างมีศักดิ์ศรีบนพื้นฐานของความสัมพันธ์เท่าเทียมกัน รวมทั้งเป็นศูนย์รวมในการปลูกฝังจิตสำนึกในการพึ่งตนเองของชุมชน

1.2 สร้างเสริมปัจจัยพื้นฐานให้มีขึ้นอย่างเพียงพอ และสมาชิกทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ ปัจจัยพื้นฐานที่ควรจัดหาเพิ่มเติมนอกเหนือจากถนนแหล่งน้ำ แล้วก็คือศูนย์ความรู้/ข้อมูลข่าวสาร ศูนย์เทคโนโลยีชาวบ้านและกองทุนหมู่บ้าน

1.3 การรณรงค์ปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนขยัน เชื่อมั่นในตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และไม่หมกมุ่นในอบายมุข รวมทั้งมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเองโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอกหรือรอคอยโชคชะตา

2. การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐบาลและเอกชน โดยจะต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง โดยภาครัฐจะต้องยึดหลัก ดังนี้

2.1 เข้าไปเกื้อหนุน ไม่หยิบบั่นให้

2.2 ให้อิสระในการดำเนินงานของชาวบ้าน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2539) ได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างศักยภาพเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนไว้ 3 ประการดังต่อไปนี้

1. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาโดยมีแนวทางดังนี้

1.1 เตรียมความพร้อมของชุมชนโดยการฝึกอบรม การจัดสรรงบประมาณให้การสนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชนทุกรูปแบบ

1.2 ให้ความสำคัญกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครอบครัวและชุมชน และทำธุรกิจโดยชุมชนเป็นเจ้าของ

1.3 สนับสนุนแหล่งเงินทุน โดยสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนในรูปแบบต่าง ๆ

1.4 สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ โดยให้ความสำคัญกับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และการจัดฝึกอบรมอาชีพ ส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชน

1.5 สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญ สร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และรับรู้ข่าวสารข้อมูล

2. เสริมสร้างโอกาสการพัฒนาส่งเสริมอาชีพ เพื่อสร้างอาชีพและการมีงานทำโดยมีแนวทางที่สำคัญคือ

2.1 กระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

2.2 กระจายบริการด้านสังคมและการศึกษา

3. การบริหารจัดการพัฒนาชนบทตามแนวทางที่สำคัญคือ

3.1 การบริหารจัดการพัฒนาทั่วไป เช่น สนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาของกลุ่ม

3.2 การปรับกระบวนการทำงานของภาครัฐและเอกชน องค์การพัฒนาเอกชน และประชากร ให้มีลักษณะพหุภาคีมากขึ้น

ในการเสริมสร้างศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชนให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534) ได้เสนอขั้นตอนการดำเนินงานไว้ 7 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การสร้างแนวคิดในการพึ่งตนเอง ผู้กำหนดนโยบายและผู้วางแผน จะต้องทำความเข้าใจในความหมายของการพึ่งตนเองให้ตรงกันว่า การพึ่งตนเองไม่ใช่การต้องไปพึ่งพาผู้อื่น แต่หมายถึงการที่สมาชิกของชุมชนหรือชาวบ้าน สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ และมีขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชนได้มากขึ้น สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมได้อย่างเหมาะสม

ขั้นที่ 2 การกำหนดพื้นที่เป้าหมายและระดับการพึ่งตนเองในแต่ละพื้นที่
การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ควรแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

- ระดับ 1 การพึ่งตนเองได้พอดี หมายถึง การที่ชุมชนพึ่งตนเองได้ในระดับพออยู่พอกิน ควรดำเนินการในพื้นที่เป้าหมายในหมู่บ้านยากจน
- ระดับ 2 การพึ่งตนเองได้ดี หมายถึง การให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในระดับอยู่ดีกินดี ควรดำเนินการในพื้นที่เป้าหมายในหมู่บ้านที่มีฐานะปานกลาง
- ระดับ 3 การพึ่งตนเองได้ดีมาก หมายถึง การที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับมั่งมีศรีสุข ควรดำเนินการในพื้นที่เป้าหมายหมู่บ้านก้าวหน้า

ขั้นที่ 3 การกำหนดเครื่องชี้วัดและวิธีการติดตามประเมินผล

เมื่อได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายแล้ว สิ่งที่ยู่กำหนดนโยบายและนักวางแผนจะต้องปฏิบัติให้ได้ในลำดับต่อมาก็คือ การกำหนดเครื่องชี้วัดสำหรับที่จะทำให้ทราบว่าการทำงานในพื้นที่ใดได้ผลระดับใด ปัจจุบันเรามีการเก็บข้อมูลระดับหมู่บ้านในรูปของข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2 ค.) และข้อมูลคุณภาพชีวิต (จปฐ.) ซึ่งสามารถปรับใช้เป็นเครื่องชี้วัดระดับการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างดียิ่ง

ขั้นที่ 4 การจัดตั้งองค์กรประชาชน

องค์กรประชาชนที่เข้มแข็ง ทั้งที่เป็นองค์กรบริหารและองค์กรการผลิตในชุมชนจะเป็นกลไกสำคัญที่จะผลักดันให้ชุมชนชนบทมีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองได้มากขึ้น การจะทำให้้องค์กรประชาชนเข้มแข็งมีเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบสำคัญหลายประการ คือ

- 1) ต้องสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการตัดสินใจ และการจะให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมก็ต้องสนับสนุนให้เขาได้เข้าใจ ได้เรียนรู้ ได้รับการฝึกอบรมหรือให้ข่าวสารที่ต่อเนื่องสม่ำเสมอ รวมทั้งการทำให้สมาชิกได้มองเห็นประโยชน์และการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้สมาชิก
- 2) มีการสรรหาและสร้างผู้นำที่ดีให้แก่องค์กร
- 3) องค์กรมีกิจกรรมต่อเนื่องตลอดเวลา

4) องค์กรมีเงินทุนหรือมีแหล่งเงินทุนให้การสนับสนุน

5) องค์กรมีอิสระในการดำเนินงานและการตัดสินใจ

ขั้นที่ 5 การเสริมสร้างปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ในชุมชน

ปัจจัยพื้นฐาน อันได้แก่ แหล่งน้ำ ถนน ไฟฟ้า การสื่อสาร ทรัพยากรธรรมชาติ จะเป็นพื้นฐานที่จะช่วยให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง อย่างไรก็ตามสิ่งที่จะต้องเสริมสร้างเพิ่มเติม คือ

1) ศูนย์ข้อมูลของชุมชน เนื่องจากโลกปัจจุบันเป็นโลกของการสื่อสาร ผู้ใดมีข่าวสารข้อมูลมากหรือรู้ได้เร็วกว่าย่อมได้เปรียบ ข้อมูลเหล่านี้ควรเป็นข้อมูลทั้งทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิต การตลาด ราคา ฯลฯ ข้อมูลทางสังคม และการเมือง

2) ศูนย์เทคโนโลยีชาวบ้าน ที่ชาวบ้านสามารถจัดการหรือประกอบการได้

3) กองทุนหมู่บ้านที่เข้มแข็ง เพื่อสนับสนุนด้านการผลิต

4) ร้านค้าในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นของชาวบ้านบริหารโดยชาวบ้านเอง

ขั้นที่ 6 การสร้างจิตสำนึกแก่ประชาชน

นอกเหนือจากการสร้างองค์กรประชาชนให้เข้มแข็ง การเสริมสร้างปัจจัยพื้นฐานให้แก่ชุมชนแล้วพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ คือ การมีจิตสำนึกในทางที่ดีของประชาชนซึ่งจะต้องอาศัยการณรงค์ อบรม สั่งสอน และปฏิบัติกันอย่างจริงจังให้ชาวบ้านสามารถลด ละ เลิก อบายมุขทั้งปวง โดยเฉพาะการพนัน และสิ่งเสพติดของมึนเมา ไม่รอคอยโชคความ มีจิตตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของการทำงาน รู้จักอดออม และวางแผนชีวิตที่ดี

ขั้นที่ 7 การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน

การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ย่อมช่วยให้ชุมชนชนบทพึ่งตนเองได้เร็วขึ้น แต่ต้องไม่มีลักษณะหยิบบิ้นให้

วิธีการที่หน่วยงานของรัฐเข้าไปสนับสนุน ไม่ว่าในกิจกรรมใด ๆ นักวิจัยของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย เสนอไว้ว่าต้องมีลักษณะดังนี้

1) เข้าไปเกื้อหนุน ไม่หยิบบิ้นให้

2) ไม่ควบคุม ให้อิสระเสรีในการดำเนินงาน

3) ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม

4) สนับสนุนให้องค์กรประชาชนเข้มแข็ง

ส่วนภาคเอกชนนั้นต้องถือหลักดังนี้

1. ไม่เอาเปรียบชาวบ้าน แต่ควรรหาทางสร้างประโยชน์ร่วมกันอย่างถาวรระยะยาว
2. ให้ความรู้ข่าวสารต่าง ๆ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชน

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การส่งเสริมการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนเกิดผลอย่างจริงจัง กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองและเศรษฐกิจชุมชนเพื่อเป็นแนวปฏิบัติไว้ 6 ประการ ดังต่อไปนี้ (กระทรวงมหาดไทย, 2540)

1. สร้างเอกภาพทั้งความคิดและการปฏิบัติในระดับชาติและระดับภูมิภาค ท้องถิ่น และชุมชน เพื่อการเสริมสร้างฟื้นฟู สนับสนุนการพึ่งตนเองและเศรษฐกิจชุมชน
2. ประสานพัฒนาโอกาส และ ความสามารถของชุมชนในการผลิต การแปรรูป การบริการ การเรียนรู้ รวมถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ อย่างครบวงจร
3. การพัฒนา ส่งเสริม และฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนต้องพยายามอย่างสุดความสามารถที่จะมิให้เงินทุนไหลเวียนออกจากชุมชน ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจะต้องถึงมือชุมชนและชาวบ้านโดยชุมชนจะต้องเป็นเจ้าของและผู้ประกอบการ
4. กลไก การบริหารและการจัดการ ต้องพยายามให้ตอบสนองประสานเป็นเนื้อเดียวกันกับการสร้างเศรษฐกิจชุมชนและการพึ่งตนเอง
5. กระบวนการริเริ่มฟื้นฟู ตลอดทั้งพัฒนา ต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจจากระดับล่างสู่บนและให้สามารถระดมสถาบันในสังคม เช่น วัด บ้าน โรงเรียน อีกทั้งปราชญ์ชาวบ้านเข้าสู่กระบวนการอย่างเต็มความสามารถด้วยวิธีการที่เหมาะสม
6. กิจกรรมการพัฒนาฟื้นฟูส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนจะต้องไม่นำไปสู่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะได้นำแนวคิด เงื่อนไข ยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองระดับครัวเรือนและกลุ่มมาใช้ในการศึกษารวม 7 ข้อด้วยกัน คือ

1. การตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมติดตามประเมินผล

2. การรวมกลุ่มและการบริหารจัดการ มีการรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมและสามารถบริหารจัดการกลุ่มให้ร่วมกันทำกิจกรรมได้ต่อเนื่อง

3. การพึ่งพาอาศัยกันทางเศรษฐกิจ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องการระดมทุน แรงงาน วัสดุอุปกรณ์

4. ความสามารถในการดำรงชีวิตตามอัตภาพ มีการดำเนินกิจกรรมแบบเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการผลิตที่พึ่งตนเองในชุมชน และสามารถมีผลผลิตและรายได้แบบพออยู่พอกินได้

5. ชยัน กระตือรือร้น ความรับผิดชอบ เกษตรกรรายครัวเรือนและกลุ่มมีคุณสมบัติร่วมกันทั้งต่อตนเองและส่วนรวมในเรื่องของความขยัน กระตือรือร้นและรับผิดชอบ

6. ปัจจัยพื้นฐานพอเพียง ได้แก่ แหล่งน้ำ ถนน ไฟฟ้า การสื่อสาร ทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนเทคโนโลยีชาวบ้าน กองทุนหมู่บ้านที่เข้มแข็ง การส่งเสริมระบบการตลาดในหมู่บ้านที่ชาวบ้านบริหารจัดการเอง

7. การสนับสนุนจากภายนอก ทั้งภาครัฐและเอกชนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ในลักษณะเข้าไปเกื้อหนุน ไม่หยิบบั่นให้ ไม่ควบคุม ให้อิสระในการดำเนินงานชาวบ้านมีส่วนร่วมและส่งเสริมให้องค์กรประชาชนเข้มแข็ง

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพในชุมชน

ในสถานการณ์ที่ประเทศประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไป โดยเฉพาะประชาชนที่มีฐานะยากจนในชนบท ซึ่งประกอบอาชีพในทางเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นทางออกที่สำคัญเพื่อจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจดังกล่าวจึงควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนาด้านการเกษตร โดยเฉพาะการเกษตรแบบพึ่งตนเองจึงจะเป็นรากฐานทางด้านอาหารเพื่อการบริโภคและการสร้างความอยู่ดีกินดีของประชาชนในชนบท ซึ่งปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพเกษตรนั้น ที่สำคัญที่สุดคือปัจจัยเรื่องทุน พินยา วงกุล (อ้างในเดอะเนชั่นสุดสัปดาห์, 2541) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางด้านการเกษตรไว้ 7 ประเภท ดังนี้

1. ทุนเงินตรา ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์เครดิตยูเนียน อันเป็นธนาคารหมู่บ้านที่สะสมเงินไว้เป็นทุน เอาประโยชน์จากดอกเบี้ย

2. ทุนธุรกิจการค้า ได้แก่ สหกรณ์ร้านค้า ศูนย์สาริตการตลาด กองทุนน้ำมันในหมู่บ้าน เป็นธนาคารหมู่บ้านที่สะสมทุน หรือรวมกลุ่มกันเพื่อทำธุรกิจการค้าเอาดอกผลกำไรจากการค้าขาย

3. ทุนแห่งชีวิต หมายถึง กลุ่มเลี้ยงปลา ปลุกผัก สหกรณ์การเกษตร ซึ่งชาวบ้านรวมกันเพื่อการผลิตและการจัดขายพืชผล นำรายได้ส่วนหนึ่งสะสมเพื่อการพัฒนา กลุ่ม และให้สมาชิกกู้ยืมช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้านสวัสดิการ

4. ทุนแรงงานฝีมือในการผลิต เมื่อจัดตั้งขึ้นแล้วจะต้องแบ่งปันรายได้ส่วนหนึ่งมาสะสมทุนเพื่อให้สมาชิกใช้ประโยชน์ พร้อมความเติบโตของกลุ่มขยายตัวเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นกลุ่มที่มาจากอาชีพเฉพาะ ที่ใช้ฝีมือและแรงงาน เช่น กลุ่มปั้นหม้อ กลุ่มจักสาน กลุ่มทอผ้า กลุ่มตีเหล็ก ฯลฯ

5. ทุนสวัสดิการชีวิตเป็นการจัดกลุ่มที่มีจุดหมายเพื่อนำดอกเบี๊ยะมาใช้ประโยชน์ในการรักษาพยาบาล ช่วยเหลือสมาชิกในยามเจ็บไข้หรือเสียชีวิต ได้แก่ กลุ่มฌาปนกิจ กองทุนยา ฯลฯ

6. ทุนรวมแรงงานหรือธนาคารแรงงาน หมายถึง กลุ่มลงแขกหรือกลุ่มแชร์แรงงาน กลุ่มแรงงานรับจ้าง ฯลฯ ถือเป็นธนาคารหมู่บ้านประเภทหนึ่ง อันเกิดจากชาวบ้านรวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่ม

7. ทุนอุตสาหกรรมชุมชน หมายถึง กลุ่มที่ร่วมกันแปรรูปผลิตผลแปรรูป สินค้าเกษตร ลงทุนทำอุตสาหกรรมขนาดย่อม หรือระดับครัวเรือน โดยมีหลักการนำเอาดอกผลมาพัฒนากลุ่มได้มั่นคง

ถ้ารับแนวทางการส่งเสริมอาชีพของประชาชนในชนบทนั้น กรมการพัฒนาชุมชนได้กำหนดวงจรในการส่งเสริมไว้ 4 ขั้นตอน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 4, 2537)

1. การลดรายจ่าย เป็นขั้นตอนแรกของวงจรการส่งเสริมอาชีพซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วผู้ประกอบการโดยเฉพาะชาวไร่นา ซึ่งจะมีเวลารว่างหลังฤดูเก็บเกี่ยว นานพอสมควร จึงควรที่จะส่งเสริมให้ชาวชนบทใช้เวลาว่างปลุกผัก เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ไข่บริเวณในครอบครัวหรืองานหัตถกรรม เช่น จักสานเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นใช้เองในครอบครัวอันจะทำให้สามารถลดรายจ่ายได้

2. การเพิ่มผลผลิต โดยการส่งเสริมให้มีทักษะในการเพิ่มปริมาณการผลิตและให้ผลผลิตได้คุณภาพ ใช้วิทยาการสมัยใหม่ช่วยในการปรับปรุงการผลิต

3. การเพิ่มรายได้ โดยการส่งเสริมให้มีการผลิตจนสามารถถึงขั้นจำหน่ายได้นอกจากการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนตามปกติ

4. การเก็บออม เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักสะสมทุนไว้ในเพื่อการประกอบอาชีพและใช้จ่ายในด้านสวัสดิการของครอบครัว โดยการส่งเสริมให้มีการระดมทุนร่วมกันของคนในชุมชนในลักษณะของกลุ่มออมทรัพย์

ในการส่งเสริมอาชีพนั้น สิ่งที่จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในการดำเนินงานมีหลายประการที่สำคัญ ได้แก่ เรื่องทุน การจัดการเชิงธุรกิจ การตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ ซึ่ง ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2534) ได้เขียนเกี่ยวกับธุรกิจอุตสาหกรรมในครัวเรือนชนบทไว้ว่า จะต้องเป็นผู้มีหัวธุรกิจ รู้จักทำธุรกิจและรู้จักการบริหารงาน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. การมี "หัวธุรกิจ"

อุตสาหกรรมในครัวเรือนสามารถกลายเป็นธุรกิจที่ประสบความสำเร็จได้ โดยอาศัยการมี "หัวธุรกิจ" ช่วยผลักดัน การมี "หัวธุรกิจ" หมายถึง

1) ช่างคิด โดยเฉพาะการคิดของแปลก ๆ ใหม่ ๆ คิดปรับปรุงแบบ และคุณภาพคิดหาแนวทางใหม่ ๆ

2) ช่างหา โดยเฉพาะการหาคนมาเป็นลูกค้า คือ คนที่จะซื้อของของเราอย่างต่อเนื่อง หาคนมาเป็นสมาชิกกลุ่ม หาคนมาช่วยงาน หาแหล่งสนับสนุนด้านการเงิน

3) ช่างทำ คือ สามารถผลิตของดีมีคุณภาพ ได้มาตรฐานตรงกับที่ลูกค้าต้องการ และสามารถผลิตได้โดยมีต้นทุนต่ำ หรือไม่สูงจนทำให้ขายยาก

4) ช่างพูด โดยเฉพาะการพูดที่น่าฟัง ดึงดูดใจ โน้มน้าวใจ การพูดเป็นลัทธิจะ เชื่อถือได้และไม่พูดข้างเดียว เป็น "นักฟัง" ที่ดีด้วย

5) ช่างเพียร ใช้ความพยายามอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ด้วยความมานะบากบั่น อดทนไม่ย่อท้อ "สู้เสมอ" ไม่ว่าจะมีอุปสรรค ปัญหาข้อขัดข้องใด ๆ มาขวางกั้น

2. การ "ทำธุรกิจ"

การ "ทำธุรกิจ" ให้ประสบผลสำเร็จ จะต้องทำให้ได้ผลหลาย ๆ อย่างประกอบกัน ดังนี้

- 1) ขายได้ คือ ต้องให้แน่ใจว่ามีคนมาซื้อของเรา ในราคาและภายใต้เงื่อนไขที่พอใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย
- 2) ผลิตดี คือ ของที่เราผลิตจะต้องมีคุณภาพได้มาตรฐาน มีรูปแบบ ลักษณะตามที่ลูกค้าต้องการ และผลิตได้โดยมีต้นทุนต่ำ หรือไม่สูงเกินไป มีกรรมวิธีการผลิตตลอดจนการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ อย่างเหมาะสม
- 3) เงินเดิน คือ สามารถจัดให้มีเงินสดหมุนเวียนได้อย่างเพียงพอแก่ความจำเป็นของธุรกิจไม่ติดขัด
- 4) คนเด่น คือทุกคนที่มาร่วมงานในแต่ละจุดของการทำธุรกิจต้องมีคุณสมบัติและความประพฤติดีและเหมาะสม มีความสามารถในงานของตน มีความซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียรและร่วมงานกับคนอื่นได้ดี
- 5) กลุ่มดัง คือ การมีการรวมกลุ่มกันได้ดี มีความสมัครสมาน สามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันประสานพลังในทิศทางเดียวกัน
- 6) บริหารงานโปรวัง คือ มีระบบและวิธีการบริหารงานที่ดี ดังจะได้ขยายความในข้อต่อไป

3. การ "บริหารงาน"

การบริหารงานที่ดี หมายถึง การจัดการต่าง ๆ เพื่อให้งานลุล่วงไปด้วยดี ประกอบด้วย

- 1) วางแผนดี คือ การคิดก่อนทำ รวมถึงการคิดวางแผนหรือเตรียมการไว้ล่วงหน้าแต่เนิ่น ๆ การคิดลู่ทางต่าง ๆ ในการทำธุรกิจและการตกลงใจร่วมกันภายในกลุ่มไว้ให้แน่ชัด
- 2) แบ่งงานดี คือ จัดให้เหมาะสมว่าใครมีหน้าที่อะไร ต้องทำอะไรบ้าง ให้ได้ผลอย่างไร จึงจะเรียกว่าทำหน้าที่ได้ดี
- 3) จัดคนดี คือ หาคนที่มีคุณสมบัติและความสามารถเหมาะสมเข้าอยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ ให้เพียงพอและพอดี คือ ไม่มากเกินไป และไม่น้อยไป
- 4) สั่งการดี คือ สั่งการได้ชัดแจ้ง เป็นที่เข้าใจ และเป็นที่ยอมรับของผู้รับคำสั่ง

5) สร้างกำลังใจดี คือ ทำให้ทุกคนที่ทำงานด้วยกันมีกำลังใจสูงในการทำงาน อยากจะทำงานให้ดีและสำเร็จ รู้สึกสนุกและมีความภูมิใจในงานที่ทำ

6) แก้ปัญหาดี คือ เมื่อมีปัญหาหรือข้อขัดข้องเกิดขึ้น ก็ไม่ตกใจหรือกังวลมากเกินไป แต่สามารถวิเคราะห์เหตุของปัญหาและหาทางแก้ไขที่เหมาะสม

7) ตัดสินใจดี คือ รู้จักวิเคราะห์ข้อเท็จจริง เหตุผลและทางเลือกต่าง ๆ ก่อนการตัดสินใจ แล้วตัดสินใจเลือกที่เห็นว่าดีที่สุดด้วยประการทั้งปวง

8) ทำบัญชีดี คือ มีการลงบัญชี รายรับ-รายจ่าย ทรัพย์สิน หนี้สิน รวมถึงบัญชีสินค้าที่อยู่ในสต็อกอย่างถูกต้องและทันเวลา

9) ติดตามงานดี คือ มีการตรวจสอบ ติดตามงานเป็นระยะ ๆ ดูว่าธุรกิจการงานต่าง ๆ ก้าวหน้าไปอย่างไร ได้ผลอย่างไร มีปัญหาข้อขัดข้องอะไรบ้าง มีช่องทางปรับปรุงแก้ไข หรือพัฒนาในแต่ละเรื่องอย่างไร และนำมาพิจารณาไตร่ตรองเพื่อกำหนดแนวทางและวิธีการที่จะทำให้ธุรกิจโดยรวมเจริญก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ

ส่วนในเรื่องการตลาดนั้น สุธาสนี ปทุมานนท์ (2534) ได้กล่าวถึง การพัฒนาการตลาด การพัฒนาการผลิตและการออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อให้เป็นที่น่าสนใจ และตรงกับความต้องการของตลาดไว้ดังนี้คือ

1. การพัฒนาการตลาด จะต้องเลือกจุดยืนของผลิตภัณฑ์ให้ตรงกับตลาด การรู้จักตัวเอง, ผู้ผลิต ต้องมีการศึกษา และวิเคราะห์ตลาด รู้จักผู้ซื้อในรายละเอียดต่อไป

- ศึกษาตลาดคู่แข่งของผลิตภัณฑ์
- ศึกษาวัฒนธรรม และจิตวิทยาของตลาด
- ศึกษาประโยชน์ใช้ในตัวผลิตภัณฑ์
- ศึกษาฤดูกาล และเทศกาลที่จะขายผลิตภัณฑ์ได้
- ศึกษาแนวโน้มสมัยนิยมหรือแฟชั่นของผลิตภัณฑ์ชนิดนั้น ๆ

2. การพัฒนาการผลิต จำแนกเป็นหลายประเภท เช่น ผลิตเพื่อใช้งาน ผลิตเพื่อความสุนทรีย์ ผลิตเพื่อเศรษฐกิจของครอบครัว (เพื่อขาย) โดยมีปัจจัยที่จะต้องคำนึงในการผลิตและออกแบบผลิตภัณฑ์ในเรื่องวัตถุดิบ อุปกรณ์ เวลาที่ใช้

เทคโนโลยี สี ขนาด ลักษณะพิเศษหรือลักษณะเด่นในตัวผลิตภัณฑ์ ตลอดจนคุณภาพของสินค้าด้วย

3. การออกแบบผลิตภัณฑ์ ให้สอดคล้องทันตลาดในปัจจุบันอาจพิจารณาจากปัจจัยเหล่านี้ คือ

- 1) พยายามหาวัสดุที่อยู่รอบตัวเรา
- 2) ต้องศึกษาข้อมูลของผู้ผลิตแข่ง คือ
 - ราคา
 - ความสามารถ
 - ระยะเวลาที่ผลิต
 - ศึกษาความนิยมของตลาด
 - ประเพณี ค่านิยมของลูกค้า
 - เหตุผลของการนำไปใช้ ทำอะไร เน้นเครื่องประดับ ใช้งานหรือตั้งโชว์
 - ราคาต้องแตกต่างกัน
 - การผลิตสินค้าต้องมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง
- 3) การออกแบบ ควรพิจารณาถึง
 - วัสดุในพื้นที่บ้าน
 - ใช้เวลาน้อย-ขายได้เงินมาก
 - รูปแบบตามความต้องการของตลาด
 - ขนาดต้องหลากหลายสามารถเรียงซ้อนกันได้
 - สีต้องดูตลาดหรือลูกค้า

โดยสรุปแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพในชุมชนที่จะนำมาใช้ในการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพให้เกิดการพึ่งตนเองได้ ประกอบไปด้วย

1. ความรู้ความเข้าใจด้านการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเอง

การผลิตให้พออยู่พอกินไม่เน้นการผลิตเพื่อขาย มุ่งเน้นการใช้แรงงานและปัจจัยการผลิตภายในครอบครัวเป็นสำคัญ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างสมาชิกในครัวเรือน และเพื่อนบ้าน รู้จักใช้จ่ายอย่างเหมาะสม มีความรู้เพียงพอในการประกอบอาชีพ มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ผลิตได้ระหว่างครัวเรือน และมีการรวมกลุ่มอาชีพ

ดพ
S
พ 469

2. สภาพในการประกอบอาชีพของครัวเรือน

มีการช่วยเหลือหน้าที่การงานกันในครอบครัวเป็นอย่างดี ครัวเรือนสามารถผลิตอาหารได้แก่ ข้าว พืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ไว้ใช้บริโภคในครัวเรือนอย่างเพียงพอตลอดปี มีการแก้ปัญหาภายในครัวเรือนด้วยตนเอง มีความรู้เพียงพอในการประกอบอาชีพ มีเครื่องมือเครื่องใช้หรืออุปกรณ์เพียงพอในการประกอบอาชีพ มีการใช้จ่ายอย่างประหยัดและมีการออม

3. ปัญหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ

ความรู้ในการประกอบอาชีพ ข้อมูลข่าวสารด้านอาชีพ ความชำนาญในการประกอบอาชีพ วัสดุอุปกรณ์ ทุน การจำหน่ายผลผลิต ปริมาณและคุณภาพผลผลิต ราคาผลผลิต การรวมกลุ่มอาชีพ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างกลุ่มอาชีพ การสนับสนุนจากนักวิชาการจากภาครัฐและเอกชน

4. ความต้องการในการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพตามความสนใจ มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ ฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะ มีศูนย์กลางในการจำหน่ายผลผลิตในหมู่บ้าน มีการจัดตั้งกองทุน มีศูนย์ข้อมูลด้านอาชีพ และมีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรอย่างเพียงพอ

2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท (A theory of self Reliance of Rural Communities)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2536) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่าหมายถึงความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ การพึ่งตนเองมีได้ทั้งระดับปัจเจกชน (Individual) และชุมชน คำว่าปัจเจกชนพึ่งตนเองก็หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ เช่น สามารถแยกตัวออกมาอยู่ต่างหากจากพ่อแม่ มีความมั่นคงในชีวิตสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ตัดสินใจเรื่องสำคัญ ๆ ได้เองหรือสามารถขอคำแนะนำของผู้อื่นมาประกอบการตัดสินใจของตน ชุมชน (Community) หมายถึง กลุ่มคนที่มีการกระทำระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอตามกฎระเบียบของสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคนหรือเป้าหมายร่วมกัน ณ พื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นเวลา

นานพอสมควร การพึ่งตนเองได้ของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถดังกล่าวข้างต้น ชุมชนที่ใช้ในทฤษฎีนี้เป็นชุมชนในชนบทอันเป็นชุมชนที่มีประชากรไม่หนาแน่นและไม่ค่อยเข้าใจบทบาทของผู้อื่นนอกจากพวกตนมากนัก ภาวะการพึ่งตนเองได้มีลักษณะพลวัต (Dynamic) เลื่อนสูงขึ้นหรือต่ำลงได้ ในขณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเทียบได้กับความสมดุลเคลื่อนที่นั่นเอง

ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทกล่าวว่า การที่ชุมชนในชนบทจะพึ่งตนเองได้จะต้องมีการพึ่งตนเองได้ห้าด้านด้วยกัน คือ 1) พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี 2) พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ 3) พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ 4) การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ และ 5) พึ่งตนเองได้ทางสังคม

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองและการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเอง ดังต่อไปนี้

อุทัย ดุลยเกษม (2529) วิจัยเรื่อง ปัจเจกบุคคลกับการพึ่งตนเองพบว่า เงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกื้อหนุนภาวะการพึ่งตนเองของแต่ละบุคคลคือ เงื่อนไขต่าง ๆ เช่น การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน มีทุน แรงงาน แบบแผนการผลิตที่ผสมผสาน การผลิตเพื่อบริโภคมิใช่เพื่อขาย การจัดการที่เป็นระบบการรู้เท่าทันสภาพการณ์ภายนอก ความรู้ในกิจกรรมที่ทำ การมีความมุ่งมั่นพยายามแบบแผนการดำรงชีวิต และการตั้งกลุ่มต่าง ๆ และยังพบว่าเงื่อนไขที่ช่วยเกื้อกูลการพึ่งตนเอง คือ เงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ส่วนเงื่อนไขทางวัฒนธรรมและวิธีการคิดยังไม่ชัดเจน แต่เงื่อนไขทางเศรษฐกิจอย่างเดียวไม่เพียงพอต้องมีเงื่อนไขอื่น ๆ ด้วยจึงจะพึ่งตนเองได้

สุพรรณิ ไชยอำพร (2529) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครื่องมือวัดความพยายามพึ่งตนเองสำหรับชาวนาไทย ผลการศึกษารูปได้ว่า เครื่องมือที่วัดความพยายามพึ่งตนที่ผู้วิจัยคิดขึ้นสอดคล้องกับการศึกษาในอดีต ดุลยพินิจของผู้เชี่ยวชาญและได้รับการสนับสนุน และผลการศึกษาพบอีกว่า 1) มีความแตกต่างกันในการจัดอันดับความสำคัญขององค์ประกอบความพยายามพึ่งตนเองระหว่างผู้เชี่ยวชาญและชาวนา คือ ชาวนาจะให้ความสำคัญกับปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก ในขณะที่

ผู้เชี่ยวชาญให้ความสำคัญกับปัจจัยทางจิตวิทยา 2) การใช้วิธีการศึกษาแตกต่างกันจะได้ตัวแปรที่บ่งชี้ถึงความพยายามพึ่งตนเองระดับบุคคลที่แตกต่างกัน 3) ความพยายามพึ่งตนเองระดับบุคคลมีความสัมพันธ์กันระดับการศึกษา การฝึกอบรม และภาวะผู้นำ

สถาบันวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2530) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท ผลสรุปได้ว่า การที่ประชาชนในชนบทจะพึ่งตนเองได้นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ ชีตความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ต้องสร้างให้เข้มแข็ง มีองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ คือ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และสังคม ส่วนปัจจัยภายนอก คือ อิทธิพลทางการเมือง จากภาครัฐบาล และเอกชน เป็นปัจจัยเงื่อนไขที่ต้องเอื้ออำนวยต่อชุมชน ที่จะสร้างขีดความสามารถให้แก่ชุมชนในการพึ่งตนเอง นอกจากนี้ยังพบว่า กลยุทธ์เพื่อการพึ่งตนเองของชนบทประกอบด้วยการเมืองครัวชาวบ้าน มีกิจกรรมที่เหมาะสม การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกและขนาดของชุมชนที่เหมาะสมและเข้มแข็ง

กาญจนา แก้วเทพและกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ทำการวิจัยเรื่องการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทโดยผ่านองค์กรเพื่อความช่วยเหลือตนเอง ผลการวิจัยพบว่า การที่ประชาชนจะพึ่งตนเองได้นั้น ต้องมีการกระตุ้นให้เกิดและพัฒนาองค์ครัวบ้านให้มีคุณภาพและปริมาณในลักษณะที่เป็นของชาวบ้านดำเนินการเอง และปัจจัยที่ทำให้เกิดการพึ่งตนเองคือ การจัดตั้งองค์กรที่ทำกิจกรรมร่วมกัน และการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุก ๆ คนในกลุ่ม กลุ่มต้องมีหลาย ๆ กิจกรรมมีสมาชิกมาก ต้องมีการอบรมสมาชิก กลุ่มขนาดเล็กสมาชิกจะมีสัมพันธ์กันดี ตอบสนองต่อสมาชิกได้ดี แต่กลุ่มใหญ่มีอำนาจในการต่อรองสูงและมีทุนมาก

พิเชียน ลิ้มป็นหวงอยู่ (2531) วิจัยเรื่อง การพึ่งตนเองของประชาชนในโครงการเนื่องจากพระราชดำริ : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูป อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ จากการศึกษาพบว่า โครงการสามารถทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น มีปัจจัยพื้นฐานเพียงพอกับความต้องการมากขึ้น มีความสมดุลย์ระหว่างรายรับกับรายจ่ายในครอบครัว และสามารถใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์มากขึ้น นอกจากนี้ ชาวบ้านก็เห็นความสำคัญของข่าวสารข้อมูลมากขึ้น

ชาวบ้านมีคุณสมบัติเหมาะสมกับการผลิต มีความสามารถในการปรับประสานวิทยาการใหม่ ๆ ได้ดีและมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น อย่างไรก็ตามโครงการฯ ยังไม่ได้ทำให้ชาวบ้านเกิดการมีส่วนร่วมและการรู้จักแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างจริงจัง ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านมีความรับผิดชอบมากขึ้น เกิดความคิดริเริ่มในการสร้างความร่วมมือ และเกิดความพอใจ ภูมิใจในตนเองของชาวบ้านมากขึ้นระดับหนึ่ง แต่ยังไม่เพียงพอต่อการทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และคณะ (2537) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ตัวแบบเชิงซ้อนการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่จะทำให้ชุมชนชนบทแต่ละแห่งสามารถพึ่งตนเองได้ ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นองค์ความรู้และส่วนที่เป็นกระบวนการ ทั้งสองส่วนในชีวิตจริงเกี่ยวเนื่องกัน รายละเอียดของแต่ละส่วนมีดังนี้

ก. ส่วนองค์ความรู้

จากการศึกษาพบว่าสิ่งที่จะช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้นั้น ประกอบด้วย 4 ประการ คือ

1. ตัวแบบ TERMS ได้แก่ ความรู้ที่ว่าการศึกษาที่ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้นั้น จำเป็นต้องพึ่งตนเองได้ใน 5 ด้าน คือ

- T = ด้านเทคโนโลยี (Technology)
- E = ด้านเศรษฐกิจ (Economics)
- R = ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Resources)
- M = ด้านจิตใจ (Mind)
- S = ด้านสังคม วัฒนธรรม (Social)

โดยคำว่า พึ่งตนเองได้มีความหมายว่า มีความสมดุล (นึกถึงตาชั่ง ถ้าสองข้างของตาชั่งน้ำหนักเท่ากัน ก็แปลว่า สมดุล)

ความสมดุลทางเทคโนโลยี แปลว่า ชุมชนมีเทคโนโลยีพอแก่ความต้องการ

ความสมดุลทางเศรษฐกิจ แปลว่า ชุมชนมีพอกินพอใช้ไม่ขาดไม่เกิน หรือเกินเล็กน้อย

ความสมดุลทางธรรมชาติ แปลว่า มีทรัพยากรให้ใช้อยู่เสมอไม่ได้ขาด ใช้ไปสร้างใหม่ขึ้นมาทดแทนเช่นนี้เรื่อยไป

ความสมดุลทางจิตใจ หมายความว่า ชาวชนบทแต่ละคนมีจิตปกติสุขไม่กังวล เป็นทุกข์ มีความสุขตามอัตภาพ (คนพวกนี้มักยึดธรรมชาติข้อสันโดษ ความเพียร และเชื่อมั่นในความสามารถ ชาวบ้านที่จะพัฒนาตนเองได้) และ

ความสมดุลทางสังคมวัฒนธรรม หมายถึง ชุมชนชนบทที่มีความมั่นคงแข็งแรง มีวิถีชีวิตที่เอื้อต่อการรวมกลุ่มช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

2. องค์ความรู้ตามตัวแบบ PAR ซึ่งย่อมาจาก

P คือ การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย (Participatory) ได้แก่ ประชาชน นักพัฒนา (ที่อาจเป็นข้าราชการหรือไม่ใช่ราชการก็ได้)

A คือ การกระทำ (action) ซึ่งในที่นี้ หมายถึง การพัฒนาชุมชน ให้เจริญก้าวหน้า

R คือ การวิจัย (Research)

3. องค์ความรู้ในปรัชญาการพึ่งตนเอง คือ การอยู่ร่วมกันของการพึ่งตนเองและการพัฒนา โดยที่แต่ละส่วนขึ้นอยู่กับปรัชญาชีวิตที่ต่างกันเด็ดขาด กล่าวคือ การพึ่งตนเองจะต้องอาศัยปรัชญาตะวันออก หรือพูดให้เจาะจง ต้องอาศัยปรัชญาชีวิตไทย ขณะที่การพัฒนาจะต้องอาศัยปรัชญาตะวันตก ทั้งนี้มีความหมายในทางปฏิบัติแตกต่างกันโดยสังเขป ดังนี้

ปรัชญาไทย	ปัจจัย	ปรัชญาตะวันตก
ความรู้ เครื่องมือพื้นบ้าน	T	เทคโนโลยีที่เหมาะสม
ทำมาหากิน พอกินพอใช้	E	ทำมาค้าขาย ซื้อถูกขายแพง
เป็นส่วนของธรรมชาติอยู่ร่วมกัน	R	ควบคุมธรรมชาติ
สันโดษ เชื่อมมั่นว่าคนพัฒนาได้	M	วัตถุนิยม บริโภคนิยม บัณฑิตนิยม
สังคมประเพณี เป็นญาติเชื้อเพื่อ	S	สังคมสมัยใหม่ จำแนกโครงสร้าง
ถืออาวุโส (อาศัยผู้นำหลัก)		ชำนาญเฉพาะด้าน ประชาธิปไตย แยกประเภทผู้นำ

ข. กระบวนการสร้างภาพการพึ่งตนเองและการพัฒนา

กระบวนการเหล่านี้มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องมีการกระทำระหว่างกันเป็นเงื่อนไข ซึ่งมีกระบวนการหลัก 2 กระบวนการ ดังนี้

1. กระบวนการ PAR เป็นเรื่องการลงมือกระทำ โดยการมีส่วนร่วมของบุคคล 3 ฝ่าย ได้แก่ นักพัฒนา นักวิชาการ และชาวบ้าน

2. กระบวนการขัดเกลาทางสังคมใหม่ เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ อบรมชาวบ้าน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2541) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง นโยบายและมาตรการส่งเสริมธุรกิจชุมชนของหน่วยงานภาครัฐเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ทางรอดของเศรษฐกิจไทย ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การส่งเสริมธุรกิจชุมชนนั้น จะต้องส่งเสริมให้ชุมชนรู้จักใช้ศักยภาพและทรัพยากรในชุมชนเพื่อให้ชุมชนช่วยตนเอง (พึ่งตนเอง) ได้เป็นหลัก และควรให้ทุกคน ทุกกลุ่มมีส่วนร่วม หรือมีหุ้นส่วนในกิจกรรมของธุรกิจชุมชน หรือมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ

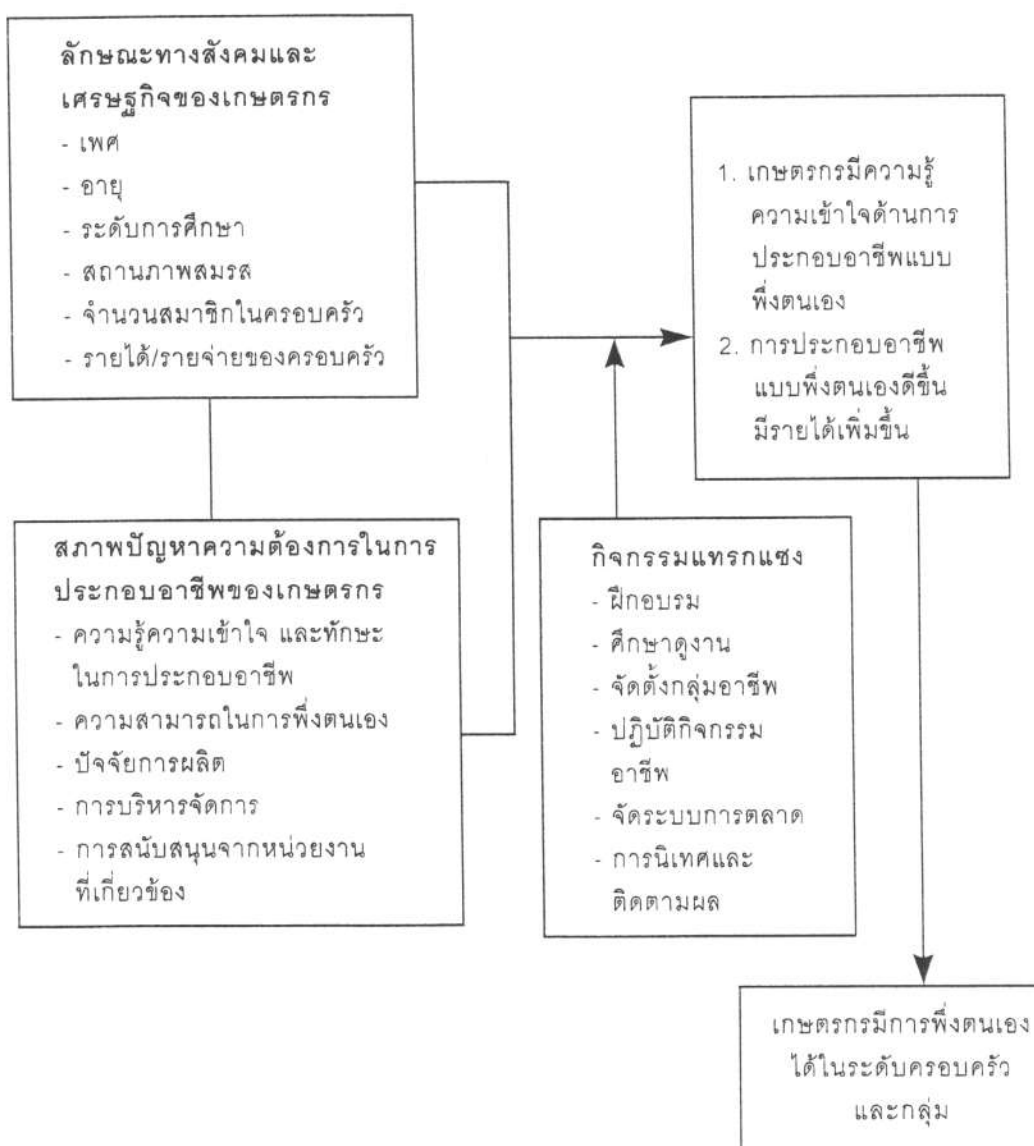
การดำเนินนโยบายธุรกิจชุมชนหน่วยงานภาครัฐ ควรมีการทำงานในลักษณะ พหุภาคีและสนับสนุนให้ภาคเอกชนราชการและองค์กรประชาชนได้มีส่วนร่วมกำหนด มาตรการ แผนงานโครงการ / กิจกรรมและพื้นที่เป้าหมายในอันที่จะพัฒนาการไปสู่การ ประสานความร่วมมือ เป็นเครือข่ายธุรกิจชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชน ที่สำคัญ หน่วยงานภาครัฐในส่วนกลางจะต้องกระจายอำนาจให้องค์กรชุมชนในระดับท้องถิ่นได้ เป็นผู้กำหนดการดำเนินกิจการและการบริหารจัดการตามภารกิจและตอบสนองความต้องการของชุมชนและพื้นที่ ซึ่งเท่ากับเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและ คุณภาพชีวิตของตนในชุมชนโดยใช้กิจกรรมธุรกิจชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน อันสอดคล้องกับเป้าหมายและความคาดหวังที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดแนวทางธุรกิจชุมชน และเป็นการสร้างโอกาสให้คน ครอบครัวและ ชุมชนได้ร่วมมือกันพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้าง กระบวนการเรียนรู้ในเรื่องทักษะอาชีพ การผลิต เงินทุน แรงงาน และการตลาดเพื่อ ชุมชน

สรุปผลจากการศึกษาวิจัยที่กล่าวข้างต้นเกี่ยวกับการพึ่งตนเองและการ ประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองนั้น เจาะใจที่ส่งเสริมภาวะพึ่งตนเองคือปัจจัยการผลิต ได้แก่ ที่ดิน ทุน แรงงาน ตลอดจนมีแบบแผนการผลิตแบบผสมผสาน การจัดการเป็น ระบบ รู้เท่าทันสภาพภายนอก มีความรู้ในกิจกรรมต่าง ๆ ประการสำคัญมีการจัดตั้ง กลุ่ม สมาชิกกลุ่มมีความสัมพันธ์กันดี มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และรู้จักแก้ปัญหา

ร่วมกัน การพึ่งตนเองมีความสัมพันธ์กับสภาวะผู้นำ การฝึกอบรมและการพึ่งตนเองจะสามารถสร้างความสมดุลทางสังคมและวัฒนธรรมได้ อนึ่งการส่งเสริมธุรกิจชุมชนนั้นจะต้องส่งเสริมให้ชุมชนรู้จักใช้ศักยภาพและทรัพยากรในชุมชนที่มีอยู่เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง

2.3 กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Frame work)

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังแสดงในแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดในการแก้ไขปัญหามาตามแบบเชิงระบบ (System Model) ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการในการดำเนินการ (Process) ผลงาน (Output) ผลลัพธ์ (Effect) และผลกระทบ (Impact) ของการดำเนินการพัฒนาอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร กรณีศึกษาบ้านเหล่าใหญ่ ตำบลนาซ่า อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัยนำเข้า (Input) ได้แก่

1.1 บุคลากร ได้แก่ วิทยากรข้าราชการ, ผู้วิจัยและเกษตรกรบ้านเหล่าใหญ่ ตำบลนาซ่า อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

1.2 งบประมาณ ได้แก่ งบประมาณในเรื่อง การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และการดำเนินงานด้านต่าง ๆ

1.3 ปัจจัยการผลิต โดยเน้นปัจจัยและทรัพยากรที่หาได้ในภายในครัวเรือน หรือในท้องถิ่น

1.4 เทคโนโลยี ได้แก่ ความรู้ในการประกอบอาชีพการเกษตรแบบพึ่งตนเอง การจัดตั้งกลุ่ม การจัดระบบตลาด

2. กระบวนการดำเนินการ (Process) ได้แก่

2.1 การฝึกอบรม

2.2 การศึกษาดูงาน

2.3 การจัดตั้งกลุ่ม

2.4 ปฏิบัติกิจกรรมอาชีพ

2.5 การจัดระบบการตลาด

2.6 การนิเทศและติดตามผล

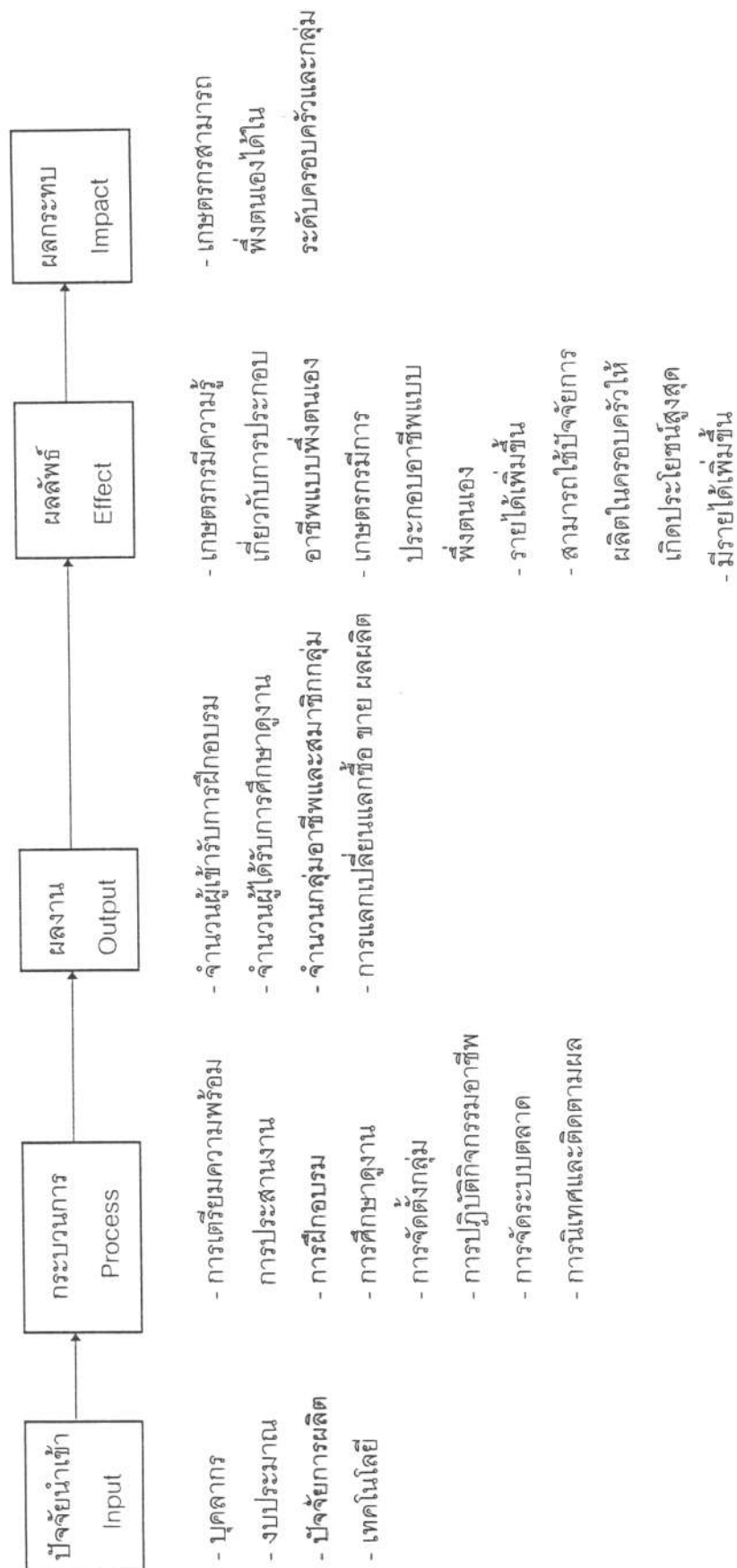
3. ผลงาน (Output) เกษตรกรในหมู่บ้านเหล่าใหญ่ ได้รับการอบรมด้านการเกษตรแบบพึ่งตนเองตามลักษณะกลุ่มอาชีพ การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ และมีการจัดการด้านการตลาด

4. ผลลัพธ์ (Effect) เกษตรกรหมู่บ้านเหล่าใหญ่ ได้รับการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแบบพึ่งตนเอง เกษตรกรมีปัจจัยในการดำรงชีพและใช้จ่ายในครอบครัว

เพียงพอ รายได้เพิ่มขึ้น และสามารถนำปัจจัยการผลิตในครอบครัวมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

5. ผลกระทบ (Impact) เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับครอบครัวและระดับชุมชนกลุ่ม

ดังรายละเอียดตามแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 กรอบแนวคิดตามแบบจำลองเชิงระบบ